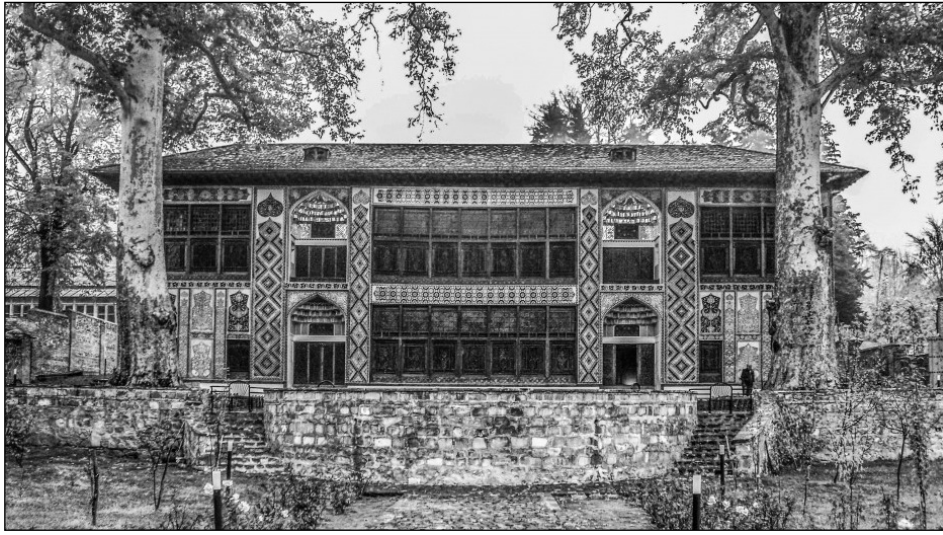

Dünya mədəniyyətinə verdiyimiz töhfələrin növbəti beynəlxalq təsdiqi

Xan Sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi uzunmüddətli fəaliyyətin nəticəsidir

UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin Bakıda keçirilən 43-cü sessiyası tarixi bir hadisə ilə yadda qaldı: Xan Sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzi UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edildi. Qədim Şəki İçərişəhər və Qobustandan sonra Azərbaycanın Ümumdünya İrs Siyahısına salınan üçüncü mədəni irs məkanı oldu. Bakı şəhərinin tarixi mərkəzi olan İçərişəhər memarlıq kompleksi 2000-ci ildə, Qobustan Dövlət Tarixi-Bədii Qoruğu isə 2007-ci ildə UNESCO-nun İrsi Siyahısına salınıb. Şəki şəhəri isə buna qədər - 2008-ci ildə Dünya Tarixi Şəhərlər Liqasının üzvü seçilmiş, 2010-cu ildə Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı elan edilmiş, 2017-ci ildə UNESCO-nun "Yaradıcı şəhərlər şəbəkəsi" siyahısına daxil olunmuşdur.

Şəki şəhərinin tarixi mərkəzinin və Şəki Xan Sarayının Ümumdünya İrs Siyahısına salınmasını Azərbaycanın UNESCO-da ardıcıl fəaliyyətinin, eləcə də ölkə rəhbərliyinin bu məsələyə xüsusi diqqətinin nəticəsi kimi dəyərləndirmək olar. Heç şübhəsiz, bu uğur Azərbaycanın illərdən bəri - həm ölkəmizin daxilində, həm də onun hüdudlarından kənarında dünya irsi obyektlərinin qorunması ilə bağlı həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin məntiqli davamıdır. Bu əlamətdar hadisə, həmçinin Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə verdiyi xüsusi töhfənin beynəlxalq müstəvidə növbəti təsdiqidir.

Əlamətdar hadisə münasibəti ilə xalqımızı təbrik edən ölkə başçısı İlham Əliyev "Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən olan Şəkinin tarixi hissəsi yüzillər boyu ölkəmizin mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi tanınmışdır" - deyə qeyd edib: "Unikal abidələrlə zəngin Şəki şəhərinin tarixi hissəsinin mühafizəsi və inkişafı daim dövlətin diqqətində saxlanılmışdır". Son illər Azərbaycanın mədəni irsinin dünya səviyyəsində tanınması və qorunması istiqamətində çoxsaylı layihələrin həyata keçirildiyini xatırladan prezident bu fəaliyyətlərin beynəlxalq təşkilatlarla, xüsusən dünya mədəniyyəti, təhsili və elmə məsul olan UNESCO ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində gerçəkləşdirildiyini qeyd edib: "Təsədüfi deyil ki, "İçərişəhər, Qız qalası və Şirvanşahlar Saray Kompleksi", "Qobustan Qaya Sənəti Mədəni Landşaftı" UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısında, həmçinin xalqımızın qeyri-maddi mədəni irsinin 13 nümunəsi UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs Siyahısında yer alır. Bu hadisələr Azərbaycan xalqının ümumbəşər mədəniyyətinə verdiyi töhfənin beynəlxalq miqyasda bir daha etirafıdır".

Dövlət başçısı qeyd edib ki, Şəkinin tari-

xi mərkəzində keçmişimizi özündə təcəssüm etdirən Şəki Xan Sarayı, karvansaraylar, məscid və minarələr, qədim körpülər, sənətkarlıq emalatxanaları və yaşayış evləri bu gündən etibarən təkə xalqımızın deyil, bəşəriyyətin mədəni irsi hesab olunur.

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva da Xan Sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edib: "Azərbaycan xalqı milli mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, tarixi irsimizin təkrarolunmaz incilərini qoruyub saxlayaraq dünyada tanınması istiqamətində böyük nailiyyətlər əldə edib. Bu gün isə biz Xan Sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına salınmasını qeyd edirik".

BƏŞƏRİYYƏTİN TARİXİNƏ ADINI YAZDIRMAQ

Qeyd edək ki, 2017-ci ilin iyulunda Polşanın Krakov şəhərində keçirilən Ümumdünya İrs Komitəsinin 41-ci sessiyasında Azərbaycan tərəfindən təqdim edilən nominasiya müzakirə olunmuş və Azərbaycan tərəfinə ərazinin konservasiya və qorunma mexanizmlərinin yaxşılaşdırılması, monitorinq sisteminin inkişaf etdirməsi və digər məsələlərlə bağlı tövsiyələr verilmişdi. Şəki ilə bağlı qovluq 6 ildir ki, tərtib edilib. 2016-cı ildə ICOMOS-a (Abidələr və Tarixi Yerlərin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Şura) verilmiş sənədlə bağlı müəyyən tövsiyələr olub. Bakıda keçirilən sessiyada nominasiya ilə bağlı ICOMOS-un hesabatı dinlənilib. Şəkinin tarixi, Xan Sarayında aparılmış son bərpa işləri barədə məlumat verilib. Şəhərin tarixinin iki min ilə yaxın olduğu, qədim məhəllələrin 1790-cı ildə salındığı qeyd edilib.

"UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin sessiyasında hansısa maddi-mədəniyyət nümunəsi, irsi ilə bağlı qərar çıxarılsa, bu həm də həmin ölkənin bəşəriyyətin tarixinə adını yazdırması deməkdir", - deyə mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayev vurğulayıb.

Sessiyada UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin tərəfindən "Xan Sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzi" adlı nominasiya faylı ilə bağlı "referral" qərar verilib. Yeni obyektiv olaraq abidənin müstəsna universal dəyəri Komitə tərəfindən də mərhələdə tanınır və mühafizə, eləcə də digər məsələlərin həlli üçün Azərbaycan tərəfinə vaxt verilir.

KARVANSARAYLAR, TAĞLI KÖRPÜLƏR, HAMAMLAR...

Şəki şəhərinin tarixi hissəsi qədim İpək Yolunun üzərində yerləşir. Şəkinin Gürcənçaya paralel olan əsas və ən uzun küçəsi tərəfində şəhərin ən mühüm arxitektura abi-

dələrini cəmləşdirir. Qədim şəhərin bir çox küçələri tarixi və arxitektura abidələrinin mövcudluğu ilə diqqəti cəlb edir.

Şəki şəhərinin qədimliyini, ərazidə tarix-memarlıq abidələrinin çoxluğunu və bunun dünya mədəni irsində xüsusi yeri olduğunu nəzərə alaraq Respublika Nazirlər Soveti 24 noyabr 1967-ci il tarixli qərarla Şəkinin "Yuxarıbaş" hissəsini Tarix-Memarlıq Qoruğu elan edib. Memarlıq qoruğu və Şəki Xan Sarayı dünya əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri siyahısına daxil edilib.

Şəhərin qədim hissəsini bəzəyən Xan Sarayı, Şəki xanlarının evi, dairəvi məbəd, qala divarları qoruğun memarlıq incilərindəndir. Möminlərin ibadət yeri olan Cümə məscidi, Ömər Əfəndi məscidi, Xan məscidindən başqa, məhəllə məscidləri də qoruq ərazisindədir. Ərazidə yerləşən 1 və 3 saylı ipək əyirici və burucu fabrikləri də əhalinin ta qədimdən ipəkçilikdə texniki üsullardan istifadə etmələrindən xəbər verir. O dövrdə tikilmiş beş karvansaraydan ikisi indiyə qədər qorunub saxlanılır. Mehmanxana kimi istifadə edilən Yuxarı Karvansaray indi də səyahətçilərin zövqünü oxşayan yerlərdən sayılır.

"Yuxarıbaş"ı iki hissəyə bölmək Qurcana çayı üzərində xüsusi memarlıq üslubu ilə tikilmiş tağlı körpülər bu ərazini birləşdirir. Orta əsrlər memarlığının yadigarı olan Ağvanlar, Dərə və Yeraltı hamamlar bu ərazidə yerləşir.

Xalqımızın milli sərvəti və iftixarı olan diyarşünaslıq, tətbiqi sənət, eləcə də M.F.Axundovun, R.Əfəndiyevin, S.Rəhmanın ev muzeylərini və Dövlət Rəsm Qaleresiyasını da qoruq öz qoynuna alıb.

Xalqımızın and yeri olan Şəhidlər Xiyabanı və İkinci dünya müharibəsi illərində həlak olan şəhərlərin xatirəsinə ucaldılmış abidələri ziyarət etmək istəyənlər qoruq ərazisinə gəlirlər.

Şəki xanı Hacı Çələbinin dövründə (1743-1755) tikilən Şəki Qalası - Narınqala, özünün böyüklüyü və ticarət üçün əlverişliliyi ilə bütün Zaqafqaziyada məşhur olan və dövrümüzdə qədr gəlib çatmış iki karvansaray - Yuxarı və Aşağı Karvansaray, yerli əhali arasında Qız(lar) qalası kimi tanınan "Gələrsən-görərsən" qalası, Giləhlil məscidi, Xan məscidi, Ömər Əfəndi məscidi, Cümə məscidi, Kiş Alban məbədi qoruq ərazinin unikal abidələridir.

MEMARLIQ SƏNƏTİNİN İNCİSİ

"Əgər Azərbaycanın başqa qədim tikililəri olmasaydı, bircə Şəki Xan Sarayını dünyaya göstərmək bəs edərdi" - böyük türk şairi Nazim Hikmətin uzaqgörənliklə söylədiyi bu fikirlər sarayın illər sonra dünya mirasları səviyyəsində qorunmasının təsdiqi oldu. Dünya abidələri siyahısına daxil edilmiş Şəki xanlarının yay sarayının özünəməxsus in-

şa üslubu var. Burada tətbiqi incəsənətin bir çox növləri, eləcə də XVIII-XIX əsrlərə məxsus divar rəssamlığı nümunələri öz əksini tapıb. Şəki xanlarının yay sarayı olan bu binanın kim tərəfindən tikdirilməsi haqqında dəqiq elmi məlumat yoxdur. Bəzi mənbələrə əsasən, saray Azərbaycanda ilk müstəqil xanlığın əsasını qoyan Hacı Çələbi xanın nəvəsi Məhəmməd Hüseyin xanın dövründə tikilib. Hüseyin xan eyni zamanda "Müştaq" təxəllüsü ilə şeirlər yazdığına görə, saray bəzi mənbələrdə "Müştaq imarəti" kimi də qeyd olunub. Tarixi mənbələrdə Hüseyin xanın əmisi tərəfindən burada əsir saxlanıldığı və boğularaq qətlə yetirildiyi göstərilir. Qeyd edək ki, Hüseyin xan Müştəq Azərbaycanın məşhur şairləri Molla Pənah Vaqif və Molla Vəli Vidadi ilə dost olub. Vidadi öz "Müsibət-namə" əsərini onun ölümü münasibətilə yazıb.

Başqa bir mənbədə isə bu binanın XVIII əsrin sonunda Məhəmməd Hüseyin xanın oğlu Məhəmməd Həsən xan tərəfindən tikdirildiyi və "Məhəmməd Həsən xan divanxanası" adlandırıldığı qeyd edilir. 2 mərtəbədən, 6 otaqdan, 4 dəhlizdən, 2 güzgüli evyandan ibarət saray öz gözəlliyi, qədimliyi, qeyri-adi memarlıq üslubu ilə turistlərin ən çox üz tutduğu məkanlardandır. Sarayın qarşısında ucalan bir neçə yüzillik xan çinarları isə sanki tarixin səhifələrindən söz açır, gələnləri XVIII əsrə dəvət edir.

Binanın baş fasadı dünyada analoqu olmayan ən xırda, həndəsi fiqurlara bölünmüş, ağac parçalarının aralarına müxtəlif rəngli şüşələr geyindirilmiş şəbəkə və qapılardan ibarətdir. Binada mısır və yapışqandan istifadə edilməmiş, ağac və şüşə parçaları bir-birinə geyindirilmişdir. Zövqlə işlənmiş taxçalar, rəflər, güzgüli buxarılar əsl sənət nümunəsidir. Taxçalar Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl", "Leyli və Məcnun" poemalarına çəkilmiş illüstrasiyalarla bəzədilib. Salondun qalan sahəsi isə rəsmi, ornamentli şəbəkələrlə işlənib.

TURISTLƏR ÜÇÜN CƏLBƏDİCİ MƏKAN

Azərbaycan incəsənətinin möhtəşəm əsəri əsərlər dövrünün acı zərbələrinə sinə gərəkək yaşayıb, gözəllik və əzəmətinə qoruya bilib. Vaxtilə rus müstəmləkəçilərinin qəddar münasibəti ilə üzleşən, məscidi rus kilsəsinə, herəmxanası türməyə çevrilmiş sarayda mütəxəssislər dəfələrlə bərpa işləri aparıblar və abidə ilkin halına qaytarılıb.

Ümummillilərdə Heydər Əliyevin tarixi-

mədəni irsimizə diqqəti sayəsində bina əsaslı təmir-bərpa olunub. Bərpa işləri 1999-cu ildə Azərbaycan hökuməti ilə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında imzalanan "Mədəni irsin qorunması layihəsi" çərçivəsində həyata keçirilib. Görülən işlər nəticəsində sarayın özül möhkəmləndirilib, taxta döşəmə dəyişdirilib. Sarayın divarlarında olan rəsm əsərləri yenidən bərpa olunub.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın mədəni irsimizə diqqət və qayğısı sayəsində UNESCO-nun Şəkinin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil etməsi isə bundan sonra qədim şəhərdə - əsrlərin sınağından çıxmış, təbii təsirlərə məruz qalmış tarix və mədəniyyət abidələrinin konservasiyası və bərpasını, ənənəvi xalq sənətkarlığı növlərinin dirçəldilməsini, istirahət-turizm infrastrukturunu obyektlərinin və xidmət sahələrinin yaradılması işlərinin sürətləndirilməsini şərtləndirir. Bu vacib amillər, həmçinin Şəkinin turistlər üçün daha da cəlbədicə məkana çevirəcək.

Tərane Məhərrəmov